IZLAND SZOCIÁLIS INTÉZMÉNYEI

A tenger országa, amelyből a köztudat csupán a kihűlt vulkánokat és hatalmas gejzíreket ismeri, 1930-ban lépett a világ érdeklődésének központjába, amikor fennállásának és egyben nemzetgyűlésének millenniumát ülte meg. Izland szigetén, amely a müncheni döntés utáni Magyarország kiterjedésének felel meg, vagyis 103.000 km^2, a lakosság lélekszáma mindössze 150.000; csak 1918 óta független ország, perszonálunióban Dániával, de hadsereg, haditengerészet és külképviseletek nélkül. Ez utóbbiak ellátását szerződésileg Dániára bízta. Mindezekből érthető, hogy szociális intézményei és törvényhozása is aránylag új keletű és a legfiatalabbnak tekinthető az öt északi állam között.

Izland összeköttetését a világgal a hajózás biztosítja; ez a halászat mellett a lakosság főfoglalkozása, így érthető az is, hogy az első szociális szervezet, amely Reykjavikban, az ország fővárosában 1894-ben létrejött, a *Hajósemberek Egyesülése.* 1897-ben követte a *Nyomdászok Szakszervezete,* mikor pedig 1906-ban megalakul a nem szakképzett munkások szervezete, a fejlődés meggyorsul és 1916-ban létrejön a *Szakszervezetek Szövetsége* (»Althydosumband Islands«). Ennek 83 tagegyesülete magában foglalja a szociáldemokrata politikai szervezeteket is és összesen 13.500 tagja van, vagyis az összlakosság 9%-a. A munkaadók szervezetének csirái ugyanarra az időpontra és ugyanazokra a szakmákra nyúlnak vissza, amelyben a munkások tömörültek: 1894-ben megalakult a fedett halászbárkák tulajdonosainak egyesülete, ez azonban az izlandi gőzhajózás megindultával elvesztette jelentőségét és helyette 1916-ban létrejött a *Gőzhajótulajdonosok Egyesülése.* Ez azóta az ország legnagyobb munkaadói szervezete és az azóta megalakult többi ilyen szervezettel együtt az 1934 óta fennálló *Izlandi Munkaadók Szövetségébe* tartozik.

A munkaadók és munkások viszonyának alakulását a nemzetgyűlés, a híres ezeréves *Althing* már korán figyelemmel kísérte. Bár az országban csak a világháború kitörése után érezhető árdrágulás vezetett jelentősebb munkabéremelési mozgalmakra, az Althing már 1925-ben törvényben megtiltotta az állami alkalmazottaknak azokban való részvételét. Egy másik, 1925-ben hozott törvény életbeléptette a *hatósági békéltető közeg* intézményét, három évi hivatalviseléssel.

A munkásvédelemre vonatkozó törvényei már századunk elején megjelennek. Természetesen itt is a hajózás élvezte az elsőséget. 1903-ban életbeléptették a hajók tengeri felkészültségének és megfelelő karbantartásának felügyeletét. 1914-ben hozott törvény különleges intézkedéseket tartalmaz a hajósemberek munkabérének, illetve díjazásának pontos megfizetésére, úgyszintén arra nézve, hogy a hajóslegénység kórházi ápolásának, illetve orvosi kezelésének díját a hajótulajdonos tartozik fizetni. 1921-ben az izlandi gőzjárművek legénységének maximális napi munkaidejét, étkezések beszámításával, 18 órában állapították meg, 1928-ban pedig 16 órára csökkentették. 1926-ban megjelent törvény vasárnap és ünnepnap megtiltja mindennemű, zajt okozó külső vagy házi munka elvégzését, úgyszintén üzletek nyitvatartását. Az üzletek hétköznapi zárórájának megállapítására már 1917-ben a területileg illetékes elöljáróságok nyertek felhatalmazást. 1930-ban a munkabérek és fizetések hetenként való kifizetésére hozott törvénnyel módosították az 1902. évi törvényt és elrendelték, hogy az illetményeket készpénzben kell kifizetni s egyben megkönnyítették az alkalmazott jogsegélyét

járandóságainak törvényes behajtására. 1928-ban a munka és a munkás biztonságát szolgáló különböző intézkedésekkel együtt törvénnyel rendezték a gyárak és üzemek iparfelügyeletét.

A szegénygondozás törvénye 1935-ben jelent *meg.* Ez a szegénység, betegség vagy munkanélküliség folytán sajátmaguk és hozzátartozóik eltartására képtelen egyének segélyezését, úgyszintén orvosi kezelését és kórházi ápolását az illetékes városi vagy községi hatóság kötelességévé teszi. A gondozás a rászoruló állapota szerint lehet belső (saját lakásán), vagy külső (kórházban, ápolást vállaló családoknál, jóléti intézményekben). Szegényházai vagy szegények foglalkoztatására szolgáló különleges intézetei az országnak nincsenek Ezzel szemben a gondozott szegények az illetékes városi vagy községi hatóság felügyelete alatt állanak és ha állapotuk megengedi, megfelelő munkában foglalkoztathatók. Anyagi segélyt élvezők kötelesek, amikor anyagi helyzetük megengedi, a hatóságnak a segélyt visszafizetni. Kivétel az árvák, özvegyek gyermekei és legalább hatvanéves egyének részére szóló juttatások. Mentesíthetők továbbá a visszafizetés alól olyan egyének, akik részére legalább egy éven át beszüntették a segélyezést. Egyes községeknél, amelyek nem bírják a segélyezés terhét, az állam vállal részesedést. 1934-ben a segélyezés kifizetett összege $2^1/_3$ millió izlandi korona ($2^1/_2$ millió pengő) volt, amelyet az állam 217.000 koronával egészített ki.

A társadalombiztosítás első lépései 1890-ben történtek, amikor a városok és községek szegénygondozásának alapjait megteremtették. Ugyanekkor törvény kötelezte a 20-60 év közötti háziszemélyzetet és foglalkozás nélkül lévő munkásokat csekély évi járulék befizetésére, az egyelőre kamatozás céljából létesített jóléti alapba. Bizonyos idő múlva 60 éven felüli szegények javára megkezdték a támogatások kifizetését, amelyek azonban összegszerűen elégteleneknek bizonyultak. 1909-ben új törvény kötelezett minden 18-60 év közötti férfit és nőt egységes járulék fizetésére. Ennek összegét 1933-ban minden férfi számára 3, minden nő számára 1-50 koronára emelték s az utóbbi évi összeggel járult hozzá az állam is minden személy társadalombiztosításához. Ilyen módon 1934-ben az *öregségi Biztosítás Alapjának* vagyona 1-6 millió izlandi korona volt, a biztosítottak száma 50.000, vagyis az akkori összlakosság 43%-a, a nyújtott nyugellátást pedig 3600 személy élvezte 207.000 korona összegben.

1936-ban új törvény alapján lépett életbe az öregségi és rokkantsági ellátást egyaránt biztosító *Izlandi Nyugellátási Alap* (»Lifeyrissjcdur Islands«), amelynek járuléka címén minden 18-67 év közötti izlandi állampolgár köteles évi 7, 6 vagy 5 korona összeget fizetni, aszerint, hogy városi, községi vagy majorsági lakó-e, ezenfelül jövedelmének 1%-át. A törvény életbeléptekor 60-ik évükbe lépett egyének azonban mentesülnek a fizetés alól. A segélyezés akkor indul meg, ha a befizetett járulékok révén a biztosított már jogosult teljes nyugellátási összegének 12.5%-ára. 67-ik életévüket elért személyek öregkori nyugellátásra jogosultak, 16-67 év közöttiek pedig rokkantsági ellátásra, amennyiben munkaképtelen állapotban nem képesek többet keresni, mint 50%-át annak az összegnek, amelyet az illető körzetben munkaképes egyén keresete kitesz. Öregségi biztosítást élvező egyének is más forrásból csupán nyugellátási összegük egyharmadát kaphatják. Ha ezt meghaladó összeget kapnak más forrásból, akkor nyugellátásukból a differenciális összeg 60%-ával kevesebbet élveznek. Ezzel szemben az öregkori ellátás összege növekszik abban az esetben, ha a jogosultság kezdetekor nem veszik még igénybe. Minél tovább nem veszi valaki igénybe, annál magasabb összeget tesz ki öregkori nyugellátása. így például olyan egyén, aki csupán 71 éves korában tart rá igényt, 75%-kal magasabb nyugellátási összeget kap annál, amelyet 67 éves korában élvezett volna. A Nyugellátási Alap állami támogatása 50 éven át évi 150.000 izlandi korona s ezenkívül a községek is egyelőre hozzájárulást adnak, amíg a község saját jövedelméből teljesítheti összes nyugellátási kötelezettségét.

A balesetbiztosítás kiindulópontja azonos volt a többi biztosítás irányával. A közvélemény elsősorban a hajósember támogatását látta szükségesnek – igaz, hogy az északi fekvésű ország mostoha természeti viszonyai is főleg a vizek vándora számára tartogatják a legtöbb és legváratlanabb balesetet. 1903-ban törvény léptette életbe a fedett hajókon szolgáló halászemberek biztosítását a tengerbe való lesodrás ellen. Ezt 1909-ben kiterjesztették valamennyi gőz-, motor- vagy vitorlahasználatú, úgyszintén evezősöktől hajtott izlandi vízijármű legénységére, kivéve a kétevezős ladikokat. 1917-ben felemelték az életüket vesztett tengerészek hátramaradottjainak kártalanítására szolgáló összeget s egyben életbeléptették a szolgálatukban tartósan munkaképtelenné vált tengerészek kötelező segélyezését. 1925-ben a balesetbiztosítást kiterjesztették minden munkásra, a majorságokon foglalkoztatott munkások kivételével. Az időleges munkaképtelenség, vagyis a munkától való elmaradás idejére naponkénti táppénzre jogosították a biztosítottat, tekintet nélkül arra, hogy a munkaképtelenség tartós, vagy ideiglenes-e. A járulékokat a munkaadó vonja le az illetményekből és csupán az evezős- vagy a kisebb motorcsónakokon foglalkoztatott halászemberek járulékának fizetésében vállal az állam 30% részesedést.

A biztosított legalább tíz napos munkaképtelenséget okozó baleset megtörténtekor napi 5 korona táppénzre jogosult, amely illetményeinek megszűnését követő hetedik napon kezdődik és felgyógyulásáig, de legfeljebb hat hónapig tart. Ha otthon ápolják, díjtalan orvosi kezelést kap, kórházi ápolása esetén díjának 75%-át az alap fizeti. Teljes munkaképtelenség beálltakor a biztosított 6000 korona kártérítést kap, részleges munkaképtelenség esetén aránylagosan kisebb összeget, de csak akkor, ha a munkaképtelenség legalább 20%-os. Halálozással járó baleset a biztosított házastársát 3000 koronás kártérítésre jogosítja, minden eltartott gyermeke pedig annyiszor 100 koronát kap, ahány évvel fiatalabb 16 évnél. Amennyiben az elhalálozottnak ennél idősebb eltartott gyermekei, vagy egyéb családtagjai vannak, úgy ezek is jogosultak egy bizonyos kártérítési összegre. 1934-ben a balesetbiztosítás hajózási osztályán 187.000 korona volt a befizetett járulékok összege; emellett az állam 6900 koronát fizetett az aprójárművek legénységének 30%-os járulékvállalása gyanánt. A kifizetett balesetbiztosítás összege ugyanebben az évben 142.000 korona volt, s a következőképpen oszlott meg: 77.000 korona halálos áldozatok hozzátartozóinak kártalanítására, 40.000 korona munkaképtelenségi kifizetések és 25.000 korona táppénzek címén.

Ez a felosztás jellemzően mutatja, hogy Izlandban milyen kockázatos a hajósemberek foglalkozása: A balesetbiztosítás ipari osztályán ugyanis, amelynek járulékösszege ugyanezen évben 180.000, kifizetett balesetbiztosítása pedig 164.000 korona volt, ez utóbbiból csupán 16.000 koronát fizettek ki halálos áldozatok hozzátartozóinak, viszont munkaképtelenség címén 52.000 koronát, táppénz gyanánt pedig 96.000 koronát. A Balesetbiztosítási Alap összvagyona 1934 végén 1,170.000 korona (vagyis $1^1/_4$ millió pengő) volt.

A betegségi biztosítás kezdetét az 1909-ben Reykjavikban alapított Betegbiztosító Egyesület jelzi, amelyet 1911-ben hozott törvénnyel állami támogatásra jogosítottak. 1935-ben 12 ilyen egyesület állott fenn, mintegy 5.000 taggal. Az 1936-ban alkotott társadalombiztosítási törvény minden várost betegbiztosító egyesület létesítésére kötelez. Ennek kötelező tagsága minden 16 éven felüli nőre és férfire kiterjed, kivéve a fertőző és szellemi betegeket. Betegsegélyezésre csak az évi 4500 koronát meg nem haladó állandó jövedelmű egyének jogosultak. Vidéken az ilyen egyesületeket akkor létesítik, ha az adózók többsége megszavazza azt. A vezetőséget és a szabályzatot a helyi hatóság alkotja meg. A járulék összegének kellő fedezetet kell nyújtania az egyesület kötelezettségeinek ellátására. Az illető város mellett az állam is 25-25% erejéig kiegészíti a befizetett járulékokat, de legfeljebb személyenként és évenként kilenc korona erejéig.

A munkanélküliség elleni biztosítást – miután már 1935-ben törvényileg életbeléptették a munkaközvetítő irodákat, amelyek költségét kétharmad részben az állam, egyharmad részben az illető város viseli - az 1936. évi társadalombiztosítási törvényben fektették le. Eszerint minden szakmabeli vagy szakszervezet jogosult arra, hogy munkanélküli tagjai segélyezésére szolgáló alapjait az iparügyi minisztérium részéről hivatalosan elismertesse, amivel hatósági támogatásra nyer jogot. A legszegényebb osztályok, vagyis a nem szakképzett munkások és a hajósemberek munkanélküliségi biztosítására szolgáló alapjait az állam a biztosítottak járulékának 50%-ával támogatja évenként, legfeljebb azonban személyenként hat koronával. A többi munkanélküliségi biztosítási alap állami és városi támogatása 25-25%-a az e címen kifizetett összegnek, ha az illető szakma átlagos évi keresete nem haladja *meg* a 3000 koronát. Évi 4000 koronás átlagos keresetet nyújtó szakmák számára 20-20%, évi 5000 koronát meg nem haladó átlagos keresetet nyújtó szakmák részére pedig 15-25% az állami és városi támogatás, míg 5000 koronán felüli átlagos keresetet nyújtó szakmák munkanélküliségi biztosítási alapjai nem kapnak sem állami, sem városi támogatást. Valamennyi ilyen alapnak az ipari minisztérium a legfőbb felügyeleti szerve és az állapítja meg ezeknek az alapoknak a járulékait és a támogatás mérvét. Ez utóbbi nem haladhatja meg az illető szakmában kifizetett illetmények háromötöd részét. Munkabeszüntetés vagy sztrájk résztvevői ezekből az alapokból semmiféle támogatást nem igényelhetnek.

A többi északi államhoz hasonlóan Izlandban is nagy múltja van a *prohibíciós mozgalomnak.* A múlt század ötvenes éveiben alakult alkoholellenes egyesületeket 1884-ben nyomon követte a Templárius-rend meghonosodása, 1899-ben pedig magas vámokkal sújtották a szeszes italok behozatalát és évi 500 korona külön illetékkel a szeszárusítóüzleteket, sőt elrendelték, hogy kölcsönre fogyasztott szeszesitalok kifizetése nem kötelező. Legnagyobb diadalát az izlandi prohibíciós mozgalom 1908-ban aratta, amikor népszavazás útján 60%-os többséget kapott a teljes prohibíció. Ez az intézkedés azonban érzékenyen érintette az Izland szeszes italokkal való ellátásában érdekelt országokat: 1921-ben Spanyolország a Dániával és Izlanddal kötött kereskedelmi szerződésének felbontásával fenyegetődzött, ha borait Izlandba nem viheti be újra. Ezért ugyanezen évben *szeszárusítási jövedék* létesült, minden városban egy borüzlettel; 1933-ban pedig újabb népszavazás 58%-ban a prohibíció ellen foglalt állást. 1935-ben a prohibíció megszűnésével egyidejűleg több korlátozó rendelkezéssel siettek a még mindig jelentős számú prohibícionisták támogatására: a borüzletek csak a nap néhány órájában árusíthatnak, hitelre nem, 21 éven aluliaknak pedig egyáltalán nem. Minden városban és községben van egy *szeszfogyasztásellenes bizottság,* államilag kinevezett elnökkel és közigazgatásilag megválasztott tagokkal. Ez a bizottság felvilágosító tevékenységet fejt ki a szeszfogyasztás veszélyeire figyelmeztető módon.

A fenti tények ékesszólóan bizonyítják, hogy az ezeréves Izland, amely távoli fekvése révén oly későn került a korszerűen fejlődő, önálló államok sorába, szociális téren mégis rövid idő alatt igen nagyjelentőségű eredményekre tekinthet vissza.

Szende Zoltán